

Novadu tradīcijas pirts celtniecībā

Mārtiņš KUPLAIS

(Latvijas Etnogrāfiskais brīvdabas muzejs)

Foto: Agris DZILNA

Tas, ka katrai tautai jādzīvo iespējamā saskaņā ar vides apstākļiem, ir aksioma, klimatu nepārveidosi un Austrumeiropas lidzenumā Alpus neievietosi. Mazliet sarežģītāks ir jautājums par cilvēku pašu radīto: tikai laiks parāda to, kas no reiz atrastā ir isti piemērots, un kurš savukārt izrādījies vienkārši kļūdainis eksperiments. Kas ir vērtība visai tautai vai tās daļai? Vai vērtības izpausmes vienmēr ir identiskas? Vai vērtības dažādās izpausmes nav bagātība pati par sevi? Un – vai reiz atrastais un par tradīciju kļuvušais nav viens no stabilākajiem emocionālā komforta veidotājiem? Tādus un līdzīgus jautājumus mēs varam uzdot sev un citiem par daudzām dzīves sfērām.

Par sutas pirts atklājējiem sevi uzskata gandrīz visas Ziemeļaustrumeiropas tautas, jo pēc būtības somu «sauna», krievu «banja» un latviešu pirts ir līdzīgas gan pēc uzbūves, gan arī pēc lietošanas paņēmieniem. Bet tikai latviešu «pērt» saistās ar vienu no galvenajām darbībām pirtī.

Latvieši, gadsimtiem ilgi dzīvodami diezgan atšķirīgos kultūrvēsturiskajos apstākļos, ir izveidojuši dažādus ēku tipus un to variantus. Celtniecības materiālu apstrādes paņēmieni un telpu plānojums bija tas kopums, kas ēkām piešķīra neatkarīgas, tikai katram novadam raksturīgas vaibstus. Jo latviešiem nebija cita materiāla kā tikai tas, ko varēja iegūt mežā.

Latgale

Latgalieši parasti izvēlējās vienmērīgi noaugušus priedes vai egles baļķēnus, kurus tādējādi bija vienkārši stūros savienot krusta pakšos. Bļodveida pakša robs – tajā iegulās nākamā baļķa apaļums. Protams, katra baļķa apakšpusi vēl kaķēja – izcirta lēzenu gropi visā baļķa garumā. Plāna balto sūnu kārtā izlīdzināja cirvja atstātos negludumus, it kā apaļie koki cits citam pieklāvās bez spraugām, un sienas mazliet pāri pieauguša vīra augumam tika uzcirstas dažās dienās. Jo tradicionālā latgaliešu pirts bija patiešām maza ēciņa – nereti 2,5–3 m plata un 3,5 m gara. No laukakmeņiem krauta krāsns parasti durvīm tuvākajā kaktā un tās kurtuve vērsta pret lodziņu vai dūmlūku pretējā sienā.

Ēciņu mazliet garāku vērta vaļējs, stabots lievenis, kas 20. gs. parasti izbūvēts par slēgtu priekštelpu ar ieeju no sānu fasādes. To visu pārsejda divslīpju jumta salmu klājums, ko 20. gs. nomainīja skaidas vai viļņotās šifera loksnes.

Vidzemes tautas celtniecībā nereti sastopams būvpaņēmieni ir samērā vienmērīgi augušu baļķu izmantošana. Liekot resgali pret tievgali, sienas cēlās vienmērīgi, bet to vizuālais tēls atšķīrās arī tādēļ, ka baļķus aptēsa tikai stūra savienojumos – pakšos – vai jaunākos laikos arī visā garumā, tomēr neveidojot pilnīgi gludas sienas.

Ziemeļaustrumvidzeme

Ziemeļaustrumvidzemē nereti bija sastopamas pirtis, kas veidoja vienu lineāru būvmasu ar namiņu jeb vasaras virtuvi. Ieeja šādā celtnē bija vai nu caur namiņu, kur mazgāšanās dienās varēja uzsildīt ūdeni un arī izmantot to par ģērbtuvu, vai arī ēkai bija divas atsevišķas ieejas vienā no sānu fasādēm.

Ievērojams cieniņš ir arī kāds retāk sastopams plānojuma variants: starp diviem nelieliem vientelpas cirtņiem – pirti un namiņu – ir tikai ar kopējo jumtu segta nojume. Tā bija ērta vieta dažādu saimniecisko darbu veikšanai, jo abu telpu durvis vērsta vienas pret otrām. Jumta forma, kā tas vispār raksturīgs šim apvidum, parasti ir divslīpju, senākos laikos – ar lubu segumu, jaunākos – ar plēstu skaidu naglojumu.